

ARAŞTIRMA / RESEARCH

Lise Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalıklarının Yordayıcısı Olarak Algılanan Sosyal Yetkinlik, Cinsiyet, Günlük İnternet Kullanım Süresi ve Ebeveyn Kontrolü

Perceived Social Competence, Gender, Daily Internet Usage and Parental Control as Predictors of High School Students' Awareness of Cyberbullying

Seher ZENGİN¹ , Makbule TOKUR KESGİN² ¹Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Bolu, Türkiye

Geliş tarihi/Received: 08.02.2022

Kabul tarihi/Accepted: 24.08.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Seher ZENGİN, Öğr. Gör.
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Ek Bina, Zemin Kat, Gölköy
Yerleşkesi, Bolu / Türkiye
E-posta: seherzengin@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2638-6848

Makbule TOKUR KESGİN, Doç. Dr.
ORCID: 0000-0003-2729-8612

Öz

Amaç: Bu araştırma, lise dönemindeki ergenlerin algıladıkları sosyal yetkinlik, cinsiyet, günlük internet kullanım süresi ve ebeveyn kontrolünün sanal zorbalık farkındalığında yordayıcı rolünü belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırma ilişkisel tarama modeline dayalı betimsel türde bir çalışmadır. Çalışma grubu, 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz döneminde Batı Karadeniz Bölgesinde bir il merkezindeki lise öğrencilerinden (n=670) oluşmuştur. Araştırma 588 (evrenin %88'i) öğrenci ile tamamlanmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu, Sanal Zorbalık Ölçeği ve Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği" ile toplanmıştır. Etik kurul onayı, kurum izni, öğrenci ve velilerden gönüllü onam alınmıştır. Veriler tanımlayıcı testler, pearson korelasyon, hiyerarşik regresyon testleri ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlik ve sanal zorbalık farkındalıkları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0,28$, $p<0,001$) tespit edilmiştir. Lise öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalıklarında algılanan sosyal yetkinlik, cinsiyet ve günlük internet kullanım değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Ebeveyn kontrolü varlığının ise sanal zorbalık farkındalığı için anlamlı bir yordayıcı olmadığı bulunmuştur.

Sonuç: Sonuç olarak, öğrenciler sosyal yetkinliklerini yüksek olarak algıladıklarında sanal zorbalık farkındalıkları artmaktadır. Öğrencilerin sanal zorbalık farkındalıkları, algıladıkları sosyal yetkinlik, cinsiyet ve günlük internet kullanım süresi değişkenlerinden etkilenmektedir. Okul hemşirelerinin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin öğrencilere sosyal çevreleri ile etkili iletişim kurabilmeleri ve sosyal beceriler kazanmaları için model olmaları ve rehberlik etmeleri öğrencilerin akran kabulünün artmasına ve sanal ortamda geçirdikleri sürenin azalmasına yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, ebeveynler, siber zorbalık, farkındalık, öğrenciler.

Abstract

Objective: This research was conducted to determine the predictive role of perceived social competence, gender, daily internet use time and parental control in cyberbullying awareness of high school adolescents.

Material and Method: The research is a descriptive study based on the relational survey model. The study group consisted of high school students (n=670) in a city center in the Western Black Sea Region in the fall semester of the 2018-2019 academic year. The research was completed with 588 (88% of the population) students. "Personal Information Form, Cyberbullying Scale and Perceived Social Competence Scale" were used to collect data. Ethics committee approval, institutional permission, from students and parents were obtained voluntary consent. Descriptive tests, pearson correlation analysis and hierarchical regression analysis were used in the analysis of the data.

Results: It was determined that there was a positive low-level significant relationship ($r=0.28$, $p<0.001$) between the perceived social competence and cyberbullying awareness of the students participating in the study. It was determined that the variables of perceived social competence, gender and daily internet use were significant predictors of cyberbullying awareness of high school students. It was determined that the presence of parental control was not a significant predictor of cyberbullying awareness.

Conclusion: As a result, cyberbullying awareness increases when students perceive their social competence as high. Students' cyberbullying awareness is affected by their perceived social competence, gender and daily internet usage time. School nurses, teachers and parents modeling and guiding students so that they can communicate effectively with their social environment and gain social skills can help students increase peer acceptance and reduce the time they spend in the virtual environment.

Keywords: Internet, parents, cyberbullying, awareness, students.

1. Giriş

Bilgi ve iletişim kaynaklarına ulaşımı kolaylaştıran bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi teknolojik araçlar zamandan tasarruf ve yaşam kolaylığının yanında eğlenceyi de kişilerin ayağına getirerek yaşamın neredeyse vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu araçların yaşamın her alanına girmesi insanların yaşam biçimlerini ve sosyal ilişkilerini farklılaştırmıştır ve günlük yaşamda haberleşme, eğitim, sağlık randevuları, alışveriş, bankacılık gibi pek çok iş bu araçlar sayesinde kısa sürede halledilebilir hale gelmiştir. Teknolojinin getirdiği bu kolaylıklar insan sağlığını etkileyebilecek çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzluklardan birisi de saldırganlık içeren yeni bir zorbalık biçimi olarak değerlendirilen sanal zorbalıktır (1-4).

Sanal zorbalık, sosyal medya dahil olmak üzere herhangi bir elektronik yöntemle başka bir bireye zarar vermek amacıyla sürekli olarak tacizde bulunma niyeti olarak tanımlanmaktadır. (4-6). Bu zorbalık türü sanal bir ortamda karşıdaki bireye saldırganca mesajlar gönderme, küfürlü konuşmalar yapma, tehdit ve hakaret etme şeklinde görülmektedir (4,7) ve zorbalara mağdurlarıyla yüz yüze oldukları takdirde elde edemeyecekleri güç ve kontrol duygusunu vermektedir (6,8). Mağdurlarda ise bir süre sonra psikolojik, duygusal ve sosyal etkiler görülmekte ve ciddi hastalıklar meydana gelmektedir (6,8). Henüz psikososyal ve fiziksel yönden olgunlaşma sürecini tamamlamamış, yaşam deneyimleri sınırlı olan ve teknolojiyi sosyalleşme aracı olarak kullanmaktan hoşlanan ergenler, sanal zorbalıktan daha fazla etkilenmektedir (1,9). Ergenlerde özellikle akranlardan gelen sanal zorbalık davranışları bireysel, sosyal, duygusal ve psikolojik gelişimlerine zarar vermektedir. Sanal zorbalık tehdidi altındaki ergenlerde korkuya, öfkeye, depresyona, anksiyeteye, akademik başarıda düşüşe, düşük öz saygıya, anti-sosyal özelliklere, okul fobisine, yalnızlığa, okula devamsızlığa, uyku sorunlarına, dışarı çıkmaktan korkmaya ve intihar düşüncesine kadar gidebilen problemlere yol açmaktadır (5-7,9). Bu durumun uzun süre devam etmesi ve mağduru yeterli sosyal yetkinliğe sahip olamaması ve sosyal çevresinden yardım görememesi sonucunda sanal zorbalığın olumsuz etkilerinin şiddetinde artışlar olabilmektedir (8). Bu tür sorunların yaşanmaması için ergenlerin kendisine veya bir başkasına yapılan sanal zorbalığın farkında olması önemlidir (1).

Sosyal yetkinlik, bireyin yaşam sürecinde önemli bir kişisel özellik olarak ortaya çıkmaktadır ve bireyin ruhsal ve sosyal açıları sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli bir yeterlilik olarak belirtilmektedir (10). "Sosyal yetkinlik, kişinin kendisini kişilerarası etkileşimlerde daha fazla güvende hissetmesini, verimli olmasını ve böylece kişilerarası ilişkilerde kendisini yetkin olarak algılamasını ve değerlendirmesini sağlar" (11). İnsanın sosyal bir varlık olarak toplumda yer alması için önemli bir beceri olarak ortaya çıkan sosyal yetkinlik algısı, yaşamın her aşamasında hayati önem taşımakla birlikte, özellikle de eğitim-öğretim kademesi açısından ergenlik dönemi içerisinde yer alan lise dönemindeki öğrenciler için daha da önem kazanmaktadır (10). Ergen için aileden ziyade arkadaş çevresinin yani sosyal çevrenin önemli olduğu bilgisi doğrultusunda lise dönemindeki ergenlerin kendilerini sosyal ilişkilerinde yetkin algılamaları, daha kaliteli, verimli ve sağlıklı ilişkiler kurmalarına katkıda bulunmaktadır (9, 10).

Literatürde sosyal yetkinliğin sanal zorbalığı anlamlı düzeyde yordadığı, düşük sosyal yetkinlik algısına sahip olanların ve sosyal olarak tanınmaya en çok ihtiyaç duyanların sanal zorbalık gösterdiği bildirilmektedir (4,12-14). Algılanan sosyal yetkinlik düzeyi yüksek olan bir ergenin sosyal ilişkilerinde kendini yetkin ve yeterli algıladığı, ayrıca karşılaşılabilecek sorunlara ölçülü şekilde yaklaşabileceği ve sanal bir ortamda başkalarına zarar verici davranışlarda bulunmayacağı belirtilmektedir (4,11,14). Ayrıca literatürde erkek öğrencilerin ve internet kullanım süresi yüksek olan öğrencilerin daha fazla sanal zorbalık yaptıkları yer almaktadır. (15-20). Ebeveyn kontrolüne yönelik çalışmalarda ise, çocukların teknoloji kullanımında yüksek ebeveyn kontrolünün siber zorbalık riskini düşürdüğü (5,21), aile yönetiminin zayıf olmasının siber zorbalığı negatif yönde anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur (22). Ebeveynlerle yapılan bir çalışmada da, katılımcıların neredeyse hepsi evde denetimin sanal zorbalığı azaltabileceğini belirtmişlerdir (23). Sanal zorbalıkla ilişkili faktörlerin incelendiği bir sistematik derlemede ise ebeveyn kontrolü, desteği ve duygusal yakınlık gibi ilişkilerin olumlu olmasının çocukların siber zorba davranışlarını azaltacağı yönünde bir sonuca varılmıştır (24).

Gelecekle ilgili planların yapıldığı, meslek seçimi arifesinde bulunan lise dönemindeki ergenlerin sanal zorbalık ve ilişkili faktörlerin farkında olmasının, ergenlerde zorba ya da mağdur olma davranışlarının azaltılmasında veya önlenmesinde büyük katkı sağlayacağı bir gerçektir (25, 26). Literatür tarandığında sanal zorbalık ve sosyal yetkinlikle ilgili yapılmış çalışmalara rastlanılmasına rağmen (4,12-14) sanal zorbalık farkındalığı ve algılanan sosyal yetkinlikle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Sanal zorbalık farkındalığı olan lise dönemindeki ergenlerin bu zorbalık türüyle etkili şekilde baş etmelerinde algıladıkları sosyal yetkinliğin, cinsiyetin, günlük internet kullanım süresinin ve ebeveyn kontrolünün anlamlı düzeyde bir yordayıcı olup olmadığının bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışma, lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlikleri, cinsiyet, günlük internet kullanım süresi ve ebeveyn kontrolünün sanal zorbalık farkındalıklarını ne kadar yordadığını belirlemek amacıyla planlanmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda cevap aranacak temel problem soruları aşağıdaki gibidir;

- 1.Lise öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalıkları ne düzeydedir?
- 2.Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlikleri ne düzeydedir?
- 3.Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlikleri ve sanal zorbalık farkındalıkları arasında ilişki var mıdır?
- 4.Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlikleri, cinsiyet, günlük internet kullanım süresi ve ebeveyn kontrolü sanal zorbalık farkındalıklarını yordamakta mıdır?

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Çalışmanın Tasarımı

Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayalı betimsel tasarımıda bir çalışmadır.

2.2. Çalışma Evreni/Örnekleme

Çalışmanın evrenini, Batı Karadeniz Bölgesindeki bir il merkezinde, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz döneminde, teknolojik araçlara ulaşım bakımından sosyoekonomik düzeyi yüksek olarak değerlendirilen, bir Anadolu Lisesine devam eden toplam 670 öğrenci oluşturmuştur. Anketin uygulandığı gün devamsız olan 49 ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmayan 22 öğrenci çalışmaya dahil edilememiş olup, uç değerleri olan 11 öğrencinin verisi çalışmadan çıkarılmıştır. Çalışma 588 (evrenin %88'i) öğrenci ile tamamlanmıştır. Verilerin toplanması sırasında öğrenciler arasında etkileşimi önlemek amacıyla anket formları her sınıfta araştırmacılar tarafından öğrencilere dağıtılmış, uygulama esnasında sınıfta beklenilmiş ve anketler tekrar öğrencilerden toplanmıştır.

2.2.1. Çalışmaya Dahil Edilme Kriterleri

Türkçe bilen, iletişim problemi olmayan, çalışmaya katılmaya gönüllü olan, çalışmanın yapıldığı lisede öğrenim gören, anket uygulaması sırasında okulda bulunan, ebeveyni tarafından çalışmaya katılması onaylanan öğrenciler araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın etik yönüne 7. Bölümde değinilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Formda yaş, cinsiyet, sınıf gibi sosyo-demografik sorular ve internet kullanım süresi (açık uçlu soru tipinde saat şeklinde sorulmuştur ancak dakika şeklinde cevapların da verilmiş olması nedeniyle süre dakikaya çevirilerek analiz edilmiştir), interneti kullanırken ebeveyn kontrolü varlığı (evet-hayır) gibi (18, 34, 37) toplam 16 soru yer almaktadır.

2.3.2. Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği

Ölçek Ayas ve ark. (2015) tarafından geliştirilmiş ve aynı araştırmacılar tarafından geçerlik güvenirliği yapılmıştır. Ölçek, 5'li likert (kesinlikle katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), Katılmıyorum (2) ve kesinlikle katılmıyorum (1)) şeklinde 26 madde ve 3 faktörden oluşmaktadır. Bu faktörlerden birincisi (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26. maddeler) 18 maddeden oluşan "sanal zorbalığı okulda önlemek", ölçeğin ikinci faktörü (4, 5, 19, 20, 21. maddeler) 5 maddeden oluşan "sanal zorbalığı tanıma" ve üçüncü faktörü ise (1, 2, 3. maddeler) 3 maddeden oluşan "sanal zorbalığı sorun olarak görme" olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,943'tür. Ölçeğin alt faktörleri için iç tutarlılık değerleri sırasıyla faktör 1 için 0,946, faktör 2 için 0,802 ve faktör 3 için 0,639 olduğu tespit edilmiştir. Ölçekten, 26 – 63 puan alındığında düşük, 64–100 puan orta ve 101 – 130 puan alındığında yüksek sanal zorbalık farkındalığı olarak ifade edilmektedir (1). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısının 0,938 olduğu, alt faktörlerin ise faktör 1 için 0,953, faktör 2 için 0,837 ve faktör 3 için 0,810 olduğu belirlenmiştir.

2.3.3. Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği

Ölçek Anderson-Butcher, Iachini ve Amorose tarafından 2007 yılında geliştirilmiş ve Sarıçam, Akın, Akın ve Çardak

(2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, sosyal yetkinlik kavramını bireyin kendisi hakkında bilgi vermesi ve sosyal ilişkilerde kendisini nasıl algıladığına dayanarak değerlendiren (self-report) bir ölçme aracıdır. Ölçek için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde orijinal formda olduğu gibi 6 maddeden oluştuğu ve maddelerin tek boyutta toplandığı görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur. Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği 5'li likert ("1" Hiç katılmıyorum-, "5" Tamamen katılıyorum) tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçekten en yüksek 30, en düşük 6 puan alınabilmektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe bireyin algılanan sosyal yetkinlik düzeyinin de yükseldiği söylenebilir (27). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,749 olarak belirlenmiştir.

2.3.4. Ön Uygulama

Çalışmanın ön uygulaması başka bir lisede her kademedeki beş öğrencinin katılımı ile yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda ankette anlaşılmayan bir soru olmadığından anket formu ilk haliyle kullanılmıştır. Ön uygulamada anket formunun tamamlanma süresi 15-20 dakika sürmüştür.

2.4. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce Batı Karadeniz Bölgesindeki bir üniversitenin Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan (10.10.2018 tarih, Protokol no. 2018/194) ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli kurum izinleri alınmıştır. Ayrıca velilerden yazılı onam ve katılımcı öğrencilerden sözel onam alınmıştır. Helsinki deklarasyonu ilkelerine uyulmuştur.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin istatistiksel analizleri Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 22.0) paket program kullanılarak yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında tanımlayıcı istatistiklerden yüzde, ortalama-standart sapma ve minimum maksimum değerleri kullanılmıştır. Verilerin hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizine uygun olup olmadığını belirlemek için veri setinin normalliği basıklık, çarpıklık ve histogram grafikleri ile değerlendirilmiştir. Uç değerler olup olmadığı Mahalanobis uzaklık değerleri (18, 47) kullanılarak incelenmiştir. Veri setlerinin bahsedilen koşulları sağlaması yanında, değişken sayısı dikkate alındığında örneklem büyüklüğünün de yeterli sayıda olduğu görülmüştür. Çoklu regresyon analizinin bir başka varsayımı olarak Pearson korelasyon katsayıları, tolerans değeri, Variance Inflation Factor (VIF) ve Condition Index (CI) değerleri incelenmiştir. Yordayıcı değişkenler arasında çoklu korelasyon olarak tanımlanabilecek 0,80'in üzerinde bir korelasyon değeri olmadığı Tablo 2'de yer almaktadır. Tolerans değerinin 0,10'un üzerinde, VIF değerinin 10'un altında ve CI değerinin 30'un altında olduğu saptanmıştır. Bu süreçlere bağlı olarak, elde edilen verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler çoklu doğrusal regresyon analizlerinden biri olan hiyerarşik regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Hiyerarşik regresyonda cinsiyet (erkek=1, kadın =0) ve ebeveyn kontrolü (var=1, yok=0) Dummy değişken haline getirilmiş, algılanan sosyal yetkinlik ve günlük internet kullanımı ise sürekli değişken olarak kullanılmıştır. Araştırmada 0,05 anlamlılık düzeyine bakılmıştır (28, 29).

3. Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 15,43±1,18 (min: 14,00, max:18,00), günlük internet kullanım süresi ortalama 199,73±121,23 (min:30,00, max:720,00) dakikadır. Öğrencilerin %55,8'inin kadın, %40,0'ünün 9.sınıfta öğrenim gördüğü ve %52,4'ünün internet kullanırken ebeveyn kontrolünün olmadığı saptanmıştır.

Öğrencilerin Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği toplam puan ortalamalarının 24,63±3,57 olduğu, Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği toplam puan ortalamalarının 94,95±17,73 olduğu saptanmıştır. Sanal zorbalık alt boyutlarına ise, sanal zorbalığı sorun olarak görme puan ortalamaları 11,20±2,95, sanal zorbalığı tanıma puan ortalamaları 18,78±3,88 ve sanal zorbalığı okulda önleme puan ortalamaları 69,76±15,86 olarak tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği ve Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği Puan Ortalamaları (n=588)

	Min-Max	Ort±SS	OSH*
Algılanan Sosyal Yetkinlik Ölçeği Toplamı	13-30	24,63±3,57	0,36
Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği Toplamı	45-125	94,95±17,73	1,77
Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği Alt Boyutları			
Sanal Zorbalığı Sorun Olarak Görme	4-15	11,20±2,95	0,30
Sanal Zorbalığı Tanıma	8-25	18,78±3,88	0,39
Sanal Zorbalığı Okulda Önleme	18-90	69,76±15,86	1,59

* Ortalama Standart Hata

Sanal zorbalık farkındalığı ile algılanan sosyal yetkinlik arasında ise pozitif yönde zayıf anlamlı ilişki olduğu ($r=0,281$, $p<0,001$) görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Sanal Zorbalık Farkındalığı ve Algılanan Sosyal Yetkinliğe İlişkin Korelasyon Katsayısı (n=588)

	Sanal Zorbalık Farkındalık	Algılanan Sosyal Yetkinlik
Sanal Zorbalık Farkındalık	1	0,281*
Algılanan Sosyal Yetkinlik	0,281*	1

* $p<0,001$

Sanal zorbalık farkındalığını yordayan değişkenlere ilişkin hiyerarşik çoklu regresyon analiz sonuçları ve yordayıcı değişkenlerin yordanan değişkenle ilişkisini test eden ANOVA tablosuna ait F değerleri Tablo 3'de yer almaktadır. İlk model (sosyal yetkinlik) varyansın %8'sini açıklarken ($R^2=0,079$), ikinci modele cinsiyet ve günlük internet kullanım süresi eklendiğinde varyansın %11,7'si açıklanmakta ($R^2=0,117$) ve üçüncü modele ebeveyn kontrolü de eklendiğinde varyansın %12'si ($R^2=0,120$) açıklanmaktadır. Yani sonradan eklenen üç değişken sanal zorbalık farkındalığına ilişkin varyansın toplam %4'ünü daha açıklamaktadır.

Model 1'de, algılanan sosyal yetkinliğin ($\beta=0,281$) istatistiksel olarak sanal zorbalık farkındalığını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir ($F(1/586)= 50,380$, $p<0,001$). Algılanan sosyal yetkinlik sanal zorbalık farkındalıklarını %7,9 oranında açıklamıştır. 2. modelde algılanan sosyal yetkinliğin ($\beta=0,261$) yanı sıra, erkek cinsiyet ($\beta=-0,171$) ve günlük internet kullanım süresi

($\beta=-0,105$) modele eklendiğinde öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık puanının arttığı tespit edilmiştir ($F(3/584)= 25,741$, $p<0,001$). Bu değişkenler için yordayıcılık oranı %11,7 olarak belirlenmiştir. Ebeveyn kontrolünün de eklendiği 3. modele göre, algılanan sosyal yetkinlik ($\beta=0,251$), erkek cinsiyet ($\beta=-0,173$) ve günlük internet kullanım süresinin ($\beta=-0,098$) sanal zorbalık farkındalığının yordayıcıları olduğu ($F(4/583)=19,939$, $p<0,001$) ancak ebeveyn kontrolü varlığının ($\beta=0,061$) sanal zorbalık farkındalığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı yordayıcılığının olmadığı bulunmuştur. Ancak buna rağmen, 3. modelde yordayıcılık çok düşük de olsa (%12,0) yükselme göstermiştir (Tablo 3).

4. Tartışma

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalıklarının ve algılanan sosyal yetkinliklerinin ne düzeyde olduğu, algılanan sosyal yetkinlikleri ve sanal zorbalık farkındalıkları arasında ilişki olup olmadığı ve öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlikleri, cinsiyet, günlük internet kullanım süresi ve ebeveyn kontrolü değişkenlerinin sanal zorbalık farkındalıklarını yordayıp yordamadığına yönelik sorulara yanıt aranmıştır.

Öğrencilerin orta düzeyde ($94,95\pm17,73$) sanal zorbalık farkındalığına sahip oldukları saptanmıştır. Literatürde ergenlerin sanal zorbalık olaylarının olumsuzluklarından daha az etkilenmeleri için farkındalık düzeylerinin artırılması gerektiği belirtilmektedir (1). Gençler arasında zorbalık ve siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturmak için hazırlanmış bir video oyunu kullanılarak yapılan bir deneysel çalışmada ön testte sanal zorbalık farkındalığının ($5,86\pm1,33$) son teste göre ($6,34\pm1,30$) istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde daha düşük ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir (30). Bu sonuç sanal zorbalıkla ilgili olası sosyal sorunlar oluşmadan sanal zorbalık farkındalığı için yapılacak önleme çalışmalarının etkili olabileceğini göstermektedir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada psikiyatri kliniğine başvuran 12-18 yaş grubu gençler arasında sanal mağduriyetin %62,6 ve siber zorbalığın % 53,3 olduğu ifade edilmektedir (31). Gençlerin sanal zorbalığın farkında olmaması mental sağlıklarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Çalışmada öğrencilerin algılanan sosyal yetkinliklerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Lise öğrencileriyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlik puanlarının cinsiyetle bir ilgisinin olmadığı, ancak algılanan anne ve baba tutumuna, kardeşin varlığına, yaşanan yere, sosyal ve kültürel katılma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği belirtilmektedir (3).

Öğrencilerin algılanan sosyal yetkinlikleri arttıkça sanal zorbalık farkındalıkları da artmaktadır ($r=0,281$, $p<0,001$). Endonezya'da yapılan bir çalışmada lise öğrencilerinde sosyal yetkinlik ile sanal zorbalık eğilimi arasında negatif bir ilişki bulunduğu ve sosyal yetkinliğin sanal zorbalık eğiliminin düşük olmasının %57,3'ünü açıkladığı belirtilmektedir (32). Ateş ve Güler (4) ve Sarıçam ve arkadaşları (14)'nin yapmış olduğu çalışmada, ergenlerin sanal zorbalıkları ile algılanan sosyal yetkinlikleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin algılanan sosyal yetkinlik düzeyleri arttıkça sanal zorbalık davranışlarının azaldığı görülmüştür. Romera ve arkadaşları (13)'nin ergenlerle yapmış oldukları çalışmada ise, sanal zorbalıkların, mağdurlara ve sanal zorbalığa maruz kalmamışlara göre algılanan sosyal

Tablo 3. Sanal Zorbalık Farkındalığını Yordayan Değişkenlere İlişkin Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Standart Hata	β	t	R	R ²	F	df
1. Sabit	60,793	5,001		12,157*	0,281	0,079	50,380*	1/586
Algılanan Sosyal Yetkinlik	1,441	0,203	0,281	7,098*				
2. Sabit	69,122	5,251		13,164*	0,342	0,117	25,741*	3/584
Algılanan Sosyal Yetkinlik	1,338	0,200	0,261	6,678*				
Cinsiyet (Erkek=1)	-6,150	1,409	-0,171	-4,366*				
Günlük İnternet Kullanım Süresi	-0,016	0,006	-0,105	-2,685**				
3. Sabit	69,232	5,245		13,199*	0,347	0,120	19,939*	4/583
Algılanan Sosyal Yetkinlik	1,284	0,203	0,251	6,317*				
Cinsiyet (Erkek=1)	-6,240	1,408	-0,173	-4,431*				
Günlük İnternet Kullanım Süresi	-0,014	0,006	-0,098	-2,489**				
Ebeveyn kontrolü (Var=1)	2,191	1,428	0,061	1,535				

*p<0,001, **p<0,050

yetkinlik düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, algılanan sosyal yetkinliğin, ergenlerin sanal zorbalık davranışlarını ve sanal zorbalık farkındalıklarını etkilediği söylenebilir.

Lise öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalıklarının, birinci sırada algılanan sosyal yetkinlik, ikinci sırada erkek cinsiyet ve üçüncü sırada günlük internet kullanım değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordayıcısı olduğu, ebeveyn kontrolü varlığının ise sanal zorbalık farkındalığı için anlamlı bir yordayıcı olmadığı tespit edilmiştir. Bu dört değişken sanal zorbalık farkındalığının %12'sini açıklamaktadır. Ateş ve Güler (4) ve Sarıçam ve arkadaşları (14)'nin yapmış olduğu çalışmada, algılanan sosyal yetkinliğin sanal zorbalık değişkeninin anlamlı düzeyde yordayıcısı olduğu, ergenlerin sanal zorbalıklarını birinci sırada algılanan sosyal yetkinliğin yordadığı bulunmuştur. Yaman ve arkadaşları (16)'nin çalışmasında cinsiyetin sanal zorbalığı, internet kullanım sıklığının ise sanal zorbalık ve mağduriyeti yordadığı belirlenmiştir. Diğer bir çalışmada ise ergenlerin internete erişim sıklığının, siber mağduriyet ve siber zorbalığın anlamlı düzeyde yordayıcısı olduğu bulunmuştur (33). Yapılan bir çalışmada cinsiyet ile sanal zorbalık farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (34). Başka bir çalışmada ise, kız öğrencilerin erkeklere göre daha az sanal zorbalık farkındalığına sahip olduğu bulunmuştur (35). Sanal zorbalığa yönelik yapılmış diğer çalışmalarda, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla sanal zorbalık yaptığı tespit edilmiştir (16, 17, 19, 20, 36, 37). Sanal zorbalık duyarlılığına yönelik yapılmış çalışmalarda ise internette az zaman geçirenlerin (38) ve kadınların sanal zorbalık duyarlılığının daha yüksek olduğu saptanmıştır (38-40). Öğrencilerle yapılmış bazı çalışmalarda da internet kullanım süresi arttıkça sanal zorba (15, 16, 18, 37, 41) ve sanal zorbalık mağduru olma (42) ihtimalinin arttığı belirlenmiştir. Bu çalışmadan farklı olarak, yapılmış bir çalışmada zayıf sosyal yeterliliğe sahip erkek öğrencilerin, sanal zorbalık mağduru olma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (43). Ayrıca kadınların sanal zorbalık yaptığını (18) ya da sanal zorbalık davranışı ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık olmadığını gösteren (44) çalışmalar da mevcuttur. İnternet kullanım süresiyle ilgili diğer bir çalışmada, öğrencilerin sanal zorbalık davranışı sergilemesi ve sanal zorbalık mağduru olmaları

ile günlük internet kullanma süreleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığına ilişkin bir tespit de bulunulmuştur (45). Ebeveyn kontrolüyle ilgili olarak ise; Palarmiti ve arkadaşları (5)'nin ortaokul ve lise öğrencileri ile yapmış oldukları ve Tabak ve Köymen (21)'nin Kıbrıs'ta üniversite öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada, yüksek ebeveyn kontrolünün sanal zorbalık riskini azalttığı belirlenmiştir. Hemphill ve Heerde (22)'in çalışmasında aile yönetiminin zayıf olmasının sanal zorbalığı negatif yönde anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise kısıtlayıcı ebeveyn davranışının, sanal zorbalık mağduriyeti ile pozitif olarak ilişkili olduğu, eğitici ebeveyn davranışının ise, sanal zorbalık yapma ve mağduriyeti ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır (46). Sonuçlardaki bu farklılığın, çalışmaların farklı toplum, bölge ve farklı grup öğrencilerle yapılmış olması, internet kullanımının cinsiyete göre farklılık göstermesi ve ebeveyn yaklaşımlarının kültüre göre değişiklik göstermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmanın sınırlılıkları, sonuçlar çalışmanın yapılmış olduğu lise öğrencilerine genellenebilir. Ayrıca, öz-bildirime dayalı ölçeklerin kullanılması ve cevapların yalnızca çalışma grubundaki öğrencilerin ilgi ve konsantrasyonları ölçüsünde gerçeği yansıtmaktadır. Bununla birlikte ileri düzey istatistik analizler kullanılarak bulguların açıklanması çalışmanın güçlü yönlerindedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, öğrenciler sosyal yetkinliklerini yüksek olarak algıladıklarında sanal zorbalık farkındalıkları da artmaktadır. Öğrencilerin sanal zorbalık farkındalıkları, düşük de olsa algıladıkları sosyal yetkinlik, cinsiyet ve günlük internet kullanım süresi değişkenlerinden etkilenmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda ergenlere doğru internet kullanımlarının yanı sıra, sanal zorbalık farkındalıklarını artırma amaçlı eğitimlere de yer verilebilir. Lise öğrencilerinin sosyal beceri kazanmalarına yönelik programlar planlanabilir. Öğrencilerin sanal zorbalıkla ilgili algıları ve bu çalışmada belirlenen yordayıcıları öğrencileri nasıl ve ne şekilde etkilediği konusunda cevaplar arayan nitel araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, öğrencilerin sanal zorbalık farkındalıklarının yordayıcısı olabileceği düşünülen farklı faktörlerin eklendiği daha geniş örneklem grupları ile araştırmalar planlanabilir.

6. Alana katkı

Araştırma sonuçları, lise öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalığının yordayıcısı olarak belirlenmiş algılanan sosyal yetkinlik, cinsiyet ve günlük internet kullanım süresi gibi değişkenlerin yanı sıra başka değişkenlerinde yordayıcılığının belirlenmesine yönelik gelecekte yapılacak çalışmalarda yol gösterici olabilir. Ayrıca ergenlerde sanal zorbalığın önlenmesi ve sanal zorbalık farkındalığını artırmak için eğitim ve sosyal yetkinliği geliştirmeye yönelik müdahale programları planlanabilir. Okul hemşireleri öğrencilere ve ebeveynlere yönelik sanal zorbalığın önlenmesine ilişkin projelerini, öğrencilerin günlük internet kullanım süresinin ve cinsiyetin sanal zorbalık farkındalıklarını etkilediğini dikkate alarak tasarlayabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce Batı Karadeniz Bölgesindeki bir üniversitenin Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan (10.10.2018 tarih, Protokol no. 2018/194) ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli kurum izinleri alınmıştır. Ayrıca velilerden yazılı onam ve katılımcı öğrencilerden sözel onam alınmıştır. Helsinki deklarasyonu ilkelerine uyulmuştur.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/aynı yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Yazarlık Katkısı

Fikir/Kavram: SZ, MTK; **Tasarım:** SZ, MTK; **Denetleme:** SZ, MTK; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** SZ, MTK; **Analiz-Yorum:** SZ, MTK; **Literatür Taraması:** SZ, MTK; **Makale Yazımı:** SZ, MTK; **Eleştirel İnceleme:** SZ, MTK

Kaynaklar

1. Ayas T, Aydın F, Horzum MB. Sanal zorbalık farkındalık ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2015 Dec [cited 2021 Feb 09];2(2):38-51. Available from: https://www.researchgate.net/publication/288516400_Sanal_Zorbalik_Farkindalik_Olcegi_Gecerlilik_ve_Guvenirlilik_Calismasi
2. Fernández-Montalvo J, Peñalva A, Irazabal I. Internet use habits and risk behaviours in preadolescence. *Comunicar*. [Internet]. 2015 Jan [cited 2021 Oct 26];44(12):113-120. Available from: https://www.researchgate.net/publication/270282082_Internet_Use_Habits_and_Risk_Behaviours_in_Preadolescence DOI: <http://dx.doi.org/10.3916/C44-2015-12>
3. Ateş B. Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlik puanlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. [Internet]. 2016 July [cited 2021 Aug 03];9(1):185-194. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/225300>
4. Ateş B, Güler M. Ergenlerde siber zorbalığın yordayıcısı olarak algılanan sosyal yetkinlik ve toplumsal kaygı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. [Internet]. 2016 July [cited 2021 Aug 02];18(1):391-408. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/225255> DOI: [10.17556/jef.01832](http://dx.doi.org/10.17556/jef.01832)
5. Palermi AL, Servidio R, Bartolo MG, Costabile A. Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Comput Human Behav* [Internet]. 2017 Dec [cited 2021 July 20];69: 136-141. Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563216308482> DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.026>

6. Watts LK, Wagner J, Velasquez B, Behrens PI. Cyberbullying in higher education: A literature review. *Comput Human Behav* [Internet]. 2017 Dec [cited 2021 July 20];69:268-274. Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563216308615> DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.038>

7. Kestel M, Akbıyık C. Zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. [Internet]. 2016 Oct [cited 2021 July 23];12(3):844-859. Available from: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/mersinefd/article/view/5000187342/5000178816> DOI: <http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.282384>

8. Ayas T. Depresyon, anksiyete ve cinsiyet değişkenlerine göre sanal zorbalığa maruz kalma düzeylerinin yordanması. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying* [Internet]. 2014 July [cited 2021 July 24];1:1-4. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/290297>

9. Tamer N, Vatanartıran S. Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2014 Dec [cited 2021 July 22];1(2):1-20. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/290293>

10. Ateş B. Social phobia as a predictor of social competence perceived by teenagers. *International Education Studies*. [Internet]. 2016 Feb [cited 2021 Aug 03];9(4):77-86. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1095820.pdf> DOI: [10.5539/ies.v9n4p77](https://doi.org/10.5539/ies.v9n4p77)

11. Erözkan A. İletişim becerileri ve kişilerarası problem çözme becerilerinin sosyal yetkinliğe etkisi. *Educational Sciences: Theory & Practice*. [Internet]. 2013 [cited 2021 Oct 26];13(2):731-745. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1017303.pdf>

12. McQuade JD, Breaux RP, Gómez A F, Zakarian R J, Weatherly J. Biased self-perceived social competence and engagement in subtypes of aggression: Examination of peer rejection, social dominance goals, and sex of the child as moderators. *Aggressive Behavior*. [Internet]. 2016 Jan [cited 2021 Aug 03];42:498-509. Available from: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=7e052115-c9e3-413f-a4b1-06c135687fdd%40sessionmgr120> DOI: [10.1002/ab.21645](https://doi.org/10.1002/ab.21645)

13. Romera EM, Cano JJ, García-Fernández CM, Ortega-Ruiz R. Cyberbullying: Social competence, motivation and peer relationships. *Comunicar*. [Internet]. 2016 Feb [cited 2021 Feb 16];48:71-79. Available from: https://www.researchgate.net/publication/303036679_Cyberbullying_-_Social_Competence_Motivation_and_Peer_Relationships DOI: <http://dx.doi.org/10.3916/C48-2016-07>

14. Sarıçam H, Yaman E, Çelik İ. The mediator effect of loneliness between perceived social competence and cyber bullying in turkish adolescents. *International Journal of Progressive Education*. [Internet]. 2016 Feb [cited 2021 Aug 03];12(1):99-107. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/258553>

15. Yaman E, Peker A. Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. [Internet]. 2012 Dec [cited 2021 Jan 27]; 11(3):819-833. Available from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223319>

16. Yaman E, Karakulah D, Dilmaç B. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin değerlerini yordayan iki önemli değişken: Siber zorbalık eğilimleri ve okul kültürü arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*. [Internet]. 2013 Dec [cited 2021 July 20];11(26):323-337. Available from: <http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index>.

17. Yaman E, Sönmez Z. Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2015 May [cited 2021 July 23];2(1):18-31. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/113519>

18. Eroğlu Y, Aktepe E, Akbaba S, Işık A, Özkorumak E. Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. [Internet]. 2015 Feb [cited 2021 Oct 26];40(177):93-107. Available from: <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRZM05UTXpNdZ09/siber-zorbalik-ve-magduriyetin-yayginliginin-ve-risk-faktorlerinin-incelenmesi> DOI: [10.15390/EB.2015.3698](https://doi.org/10.15390/EB.2015.3698)

19. Altundağ Y. Lise öğrencilerinde sanal zorbalık ve problemleri internet kullanımı ilişkisi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2016 June [cited 2021 July 24];3(1):27-43. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/227463>
20. Kaan M, Ciminli A. Ergenlerde sanal zorbalık ve mağduriyetin cinsiyet, sınıf, okul değişkenleri ve kişilik özellikleriyle ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2016 Dec [cited 2021 July 24];3(2):14-34. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/290304>
21. Tabak FS, Köymen Ü. Student experiences with cyberbullying in northern Cyprus. *Procedia Soc Behav Sci*. [Internet]. 2014 Feb [cited 2022 Feb 07]; 116: 5200-5209. Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814011173> DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1100
22. Hemphill SA, Heerde JA. Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *Journal of Adolescent Health*. [Internet]. 2014 Oct [cited 2022 Feb 07];55(4): 580-587. Available from: https://www.researchgate.net/publication/263205160_Adolescent_Predictors_of_Young_Adult_Cyberbullying_Perpetration_and_Victimization_Among_Australian_Youth DOI:10.1016/j.jadohealth.2014.04.014.
23. Monks CP, Mahdavi J, Rixa K. The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives. *Psicologia Educativa*. [Internet]. 2016 Feb [cited 2021 July 20]; 22:39-48. Available from: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=8d616cea-3b07-4c76-a928-2eb658cbf856%40sessionmgr4009> DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.pse.2016.02.002>
24. Yiğit MF, Seferoğlu SS. Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2017 Dec [cited 2022 Feb 07]; 4(2): 13-49. Available from: https://www.researchgate.net/publication/322273660_Siber_Zorbalikla_Iliskili_Faktorler_ve_Olasi_Cozum_Onerileri_Uzerine_Bir_Inceleme
25. Medina LC, Manzuoli CH, Duque LA, Malfasi S. Cyberbullying: tackling the silent enemy. *International Journal of Inclusive Education*. [Internet]. 2020 July [cited 2022 Apr 08];24(9):936-947. Available from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13603116.2018.1500648> DOI: 10.1080/13603116.2018.1500648
26. Gündüz Ş, Akgün F, Özgür H. Determination of secondary school students' levels of sensitivity towards cyberbullying and cyberbullying behaviour. *Participatory Educational Research (PER)*. [Internet]. 2021 Jan [cited 2022 Apr 09];8(1):70-89. Available from: <http://dx.doi.org/10.17275/per.21.4.8.1>
27. Sarıçam H, Akın A, Akın Ü, Çardak M. Algılanan sosyal yetkinlik ölçeğinin türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*. [Internet]. 2013 Mar [cited 2021 Aug 01];6(3):591-600. Available from: <http://toad.edam.com.tr/sites/default/files/pdf/algılanan-sosyal-yetkinlik-olcegi-toad.pdf>
28. Seçer İ. SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi analiz ve raporlaştırma. 3rd ed. Ankara: Anı Yayıncılık; c2017. 157 p.
29. Büyüköztürk Ş. Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. 26th ed. Ankara: Pegem Akademi; c2019. 214 p.
30. Calvo-Morata A, Alonso-Fernández C, Freire M, Martínez-Ortiz I, Fernández-Manjón B. Creating awareness on bullying and cyberbullying among young people: validating the effectiveness and design of the serious game The Videogame. *Telematics and Informatics*. [Internet]. 2021 Jan [cited 2022 Apr 17];60: 101568. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2021.101568>
31. Gül H, Fırat S, Sertçelik M, Gül A, Gürel Y, Kılıç BG. Cyberbullying among a clinical adolescent sample in Turkey: effects of problematic smartphone use, psychiatric symptoms, and emotion regulation difficulties. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*. [Internet]. 2019 Dec [cited 2022 Apr 17]; 29(4): 547-557. Available from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24750573.2018.1472923> DOI: 10.1080/24750573.2018.1472923
32. Nurfalaq AC. Correlation of social competence and cyberbullying behavior on Instagram's user among students in Yogyakarta. *Naskah Publikasi Program Studi Psikologi*. [Internet]. 2021 Sep [cited 2022 Apr 17]:1-14. Available from: <http://eprints.mercubuana-yogya.ac.id/11349/>
33. Uludağdemir D, Küçük S. Cyber Bullying Experiences of Adolescents and Parental Awareness: Turkish Example. *Journal of Pediatric Nursing*. [Internet]. 2019 Jan [cited 2022 Apr 09];44:e84-e90. Available from: [https://www.pediatricnursing.org/article/S0882-5963\(18\)30099-X/fulltext](https://www.pediatricnursing.org/article/S0882-5963(18)30099-X/fulltext) DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2018.11.006>
34. Kert SB, Şahiner A. Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği bölümü 4. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık hakkındaki farkındalık durumlarının farklı değişkenlerce incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*. [Internet]. 2016 Oct [cited 2021 July 24];5(3):127-134. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/276068>
35. Elçi A, Seçkin Z. Cyberbullying awareness for mitigating consequences in higher education. *J Interpers Violence*. [Internet]. 2016 Apr [cited 2021 Oct 26]; 1-15. Available from: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0886260516646095> DOI: 10.1177/0886260516646095
36. Zilka GC. Awareness of safety and potential online dangers among children and teenagers. *Journal of Information Technology Education: Research*. [Internet]. 2017 Sep [cited 2021 July 20];16:319-338. Available from: <http://www.jite.org/documents/Vol16/JITEv16ResearchP319-338Zilka3466.pdf>
37. Pekşen Süslü D, Oktay A. Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi. *Elementary Education Online*. [Internet]. 2018 Apr [cited 2021 Oct 26];17(4):1877-1895. Available from: <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpJMU56YzJOZ09/lise-ogrencilerinde-siber-zorbalik-ve-siber-magduriyetle-iliskili-bazi-degiskenlerin-incelenmesi> DOI: 10.17051/ilkonline.2019.506884
38. Bridge EN, Duman N. Ergenlerde siber zorbalığa duyarlılığın demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*. [Internet]. 2019 Nov [cited 2021 Oct 26];1(3):158-65. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/337367042> DOI:10.35365/ctjpp.19.1.20
39. Dikmen M, Çağlar A. Öğretmen adaylarının bilgisayar kullanımına ilişkin öz-yeterlik algısı ile siber zorbalık duyarlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. [Internet]. 2017 [cited 2021 June 22];31(1):261-277. Available from: <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/1689?locale-attribute=en>
40. İğdeli F. Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi [master's thesis]. [Eskişehir]: Anadolu Üniversitesi; 2018. 112 p.
41. Taylan HH, Aydın F, Topal M. Ortaokul öğrencilerinin sanal zorba olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Sakarya ili örneği. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2017 June [cited 2021 Aug 05];4(1):41-59. Available from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/320072>
42. Chi PTL, Lan VTH, Nguyen Hanh Ngan NH, Linh NT. Online time, experience of cyber bullying and practices to cope with it among high school students in Hanoi. *Health Psychology Open*. [Internet]. 2020 June [cited 2022 Apr 09];7(1):2055102920935747. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7328359/> DOI: 10.1177/2055102920935747
43. Rodríguez-Álvarez JM, Yubero S, Navarro R, Larrañaga E. Relationship between socio-emotional competencies and the overlap of bullying and cyberbullying behaviors in primary school students. *Eur J Investig Health Psychol Educ* [Internet]. 2021 July [cited 2022 Apr 09];11:686-696. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8314355/> DOI: <https://doi.org/10.3390/ejihpe11030049>

- 44.** Demir Ö, Seferoğlu SS. Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylıklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. [Internet]. 2016 June [cited 2021 July 21];3(1):1-26. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/227462>
- 45.** Semerci A. Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. [Internet]. 2017 Apr [cited 2021 July 23];25(4):1285-1300. Available from: http://www.kefdergi.com/pdf/25_4/Temmuz-2017_s.pdf#page=30
- 46.** Wright MF, Wachs S. Does Parental Mediation Moderate the Longitudinal Association among Bystanders and Perpetrators and Victims of Cyberbullying?. *Social Sciences*. [Internet]. 2018 Nov. [cited 2022 Apr 09];7(11):231. Available from: <https://www.mdpi.com/2076-0760/7/11/231/htm> DOI:10.3390/socsci7110231